

Київський університет імені Бориса Грінченка

САПІГА СВІТЛАНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 37.013.42:159.922.6]:316.35(043.3)

**РОЗВИТОК ОСОБИСТІСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДЛІТКІВ
У СКАУТСЬКИХ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАННЯХ**

13.00.05 – соціальна педагогіка

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Київському університеті імені Бориса Грінченка, м. Київ.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент
Лях Тетяна Леонідівна,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
заступник директора з наукової роботи Інституту людини.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Поліщук Юрій Йосипович,
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка, професор кафедри соціальної
педагогіки та корекційної освіти;

кандидат педагогічних наук, доцент
Зимівець Наталія Володимирівна,
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара, доцент кафедри педагогіки та
спеціальної освіти.

Захист відбудеться 15 травня 2018 року о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.133.01 у Київському університеті імені Бориса Грінченка за адресою: 04053, м. Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Київського університету імені Бориса Грінченка (04212, м. Київ, вул. Маршала Тимошенка, 13-Б).

Автореферат розісланий «___» квітня 2018 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. А. Венгловська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В умовах суспільних трансформацій, що відбуваються в Україні, існування внутрішніх і зовнішніх загроз її державності, перед громадськими об'єднаннями актуалізуються завдання: використати свій потужний інструментарій задля розвитку особистісного потенціалу підлітків, як майбутнього нації, формування соціально активної, відповідальної та ініціативної особистості.

Провідне місце щодо виконання цих завдань займають скаутські громадські об'єднання, що вибудовують свою діяльність на гуманістичних засадах, розвиваючи особистість, яка в змозі взяти на себе відповідальність за власні вчинки та обіцянки, є вірною Богу та Батьківщині. Підлітковий вік є періодом формування таких важливих соціально-психологічних новоутворень: світоглядних позицій, ціннісного ставлення до власного Я, самоствердження тощо.

В організації соціально-виховної роботи з підлітками скаутські громадські об'єднання керуються законами України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» (1993), «Про молодіжні та дитячі громадські організації» (1998), «Про позашкільну освіту» (2000), «Про охорону дитинства» (2001), «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» (2009), «Про волонтерську діяльність» (2011), «Про громадські об'єднання» (2012), «Про освіту» (2017), указами Президента України «Про заходи щодо сприяння розвитку пластового (скаутського) руху в Україні» (2008), «Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки» (2015), «Про сприяння розвитку громадянського суспільства» (2016)».

Аналіз наукової літератури свідчить про значну увагу зарубіжних та українських учених і практиків до різних аспектів розвитку особистісного потенціалу. Багатовимірний процес розвитку потенціалу особистості з філософських та психологічних позицій визначається як: прагнення до сенсу (В. Франкл), повноцінне людське функціонування (К. Роджерс), процес самоактуалізації та самореалізації (А. Маслоу), особистісна суб'єктивність (В. Слободчиков), психологія життєвого шляху (Л. Анциферова, К. Абульханова-Славська).

Проблема особистісного потенціалу людини, як можливості самореалізації, самоактуалізації та саморозвитку, висвітлюється у працях зарубіжних (Б. Ананьєв, О. Бодалев, Д. Леонтьєв, Б. Ломов, В. Мясіщев, Н. Кузьміна) та вітчизняних (Г. Балл, Р. Вайнола, А. Деркач, Н. Зимівець, Г. Костюк, С. Максименко, Л. Мар'яненко, В. Моляко, В. Татенко, Т. Титаренко) науковців.

У соціальній педагогіці роль дитячих та молодіжних громадських організацій у соціальному вихованні особистості розкрита у працях таких українських учених: Т. Алексеєнко, О. Безпалько, Т. Веретенко, Т. Журавель, Н. Заверико, І. Звереві, А. Капської, О. Караман, О. Кузьменка, Г. Лактіонової, Л. Міщик, Т. Окушко, В. Петровича, Ж. Петрочко, Л. Середюк, С. Толстоухової, І. Трубавіної, Ю. Поліщука, С. Харченка та ін.

Окремі аспекти соціально-педагогічної роботи з підлітками в дитячих та молодіжних громадських організаціях, скаутських громадських об'єднаннях висвітлено в працях сучасних українських науковців: формування самоконтролю

старших підлітків у скаутських об'єднаннях (О. Гаврилова); педагогічні умови соціалізації учнівської молоді в скаутських організаціях (С. Діба); участь у скаутському русі як психологічна умова розвитку національної самосвідомості підлітків (Н. Євдокимова); розвиток екологічної свідомості підлітків-учасників скаутського руху (Т. Євдокимова); організаційно-педагогічні засади виховного процесу у скаутській організації Пласт (Ю. Жданович); формування комунікативної компетентності молодших підлітків у громадських дитячих об'єднаннях (О. Касьянова); соціалізація підлітків у діяльності молодіжних організацій (О. Панагушина); соціально-педагогічна діяльність сучасних громадських молодіжних об'єднань в Україні (Ю. Поліщук); теоретико-методичні засади соціально-педагогічної підтримки дитячих організацій (Л. Романовська); організаційно-педагогічні умови соціалізації підлітків у неформальних молодіжних об'єднаннях (С. Чернета); виховання власної гідності підлітків у дитячому об'єднанні (Н. Чиренко); самовиховання дітей та підлітків у системі скаутингу (Л. Ярова).

Вивчення наукових джерел, нормативно-правових актів, стану функціонування скаутських громадських об'єднань дозволило виявити низку *суперечностей* між:

- суспільним визнанням важливості розвитку особистісного потенціалу підлітків та недостатнім використанням соціально-педагогічних можливостей скаутських громадських об'єднань;

- активізацією участі скаутських громадських об'єднань у процесі розвитку особистісного потенціалу підлітків та відсутністю єдиного підходу до розроблення програм розвитку особистісного потенціалу підлітків відповідно до стандартів Всесвітньої організації скаутського руху;

- об'єктивною доцільністю координації, моніторингу та оцінки дорослими лідерами скаутських громадських об'єднань процесу розвитку особистісного потенціалу підлітків та відсутністю необхідного змістово-методичного забезпечення.

Таким чином, актуальність окресленої проблеми, її недостатня розробленість у сучасній педагогічній теорії та практиці, визначені суперечності зумовили вибір теми дисертаційної роботи – *«Розвиток особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях»*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Роботу виконано відповідно до наукової теми Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка «Особистість в умовах суспільних трансформацій сучасної України» (державний реєстраційний номер 0110U002960).

Тема дисертації затверджена Вченою радою Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол № 3 від 27 березня 2014 року) та узгоджена Міжвідомчою радою з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології НАПН України (протокол № 4 від 29 квітня 2014 року).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити соціально-педагогічні умови розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях.

Відповідно до поставленої мети визначено основні **завдання дослідження**:

1. Розкрити сутність базових понять дослідження.
2. Охарактеризувати напрями і зміст діяльності скаутських громадських об'єднань щодо розвитку особистісного потенціалу підлітків.
3. Розробити критерії, показники та виявити рівні розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях.
4. Обґрунтувати соціально-педагогічні умови розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях та перевірити їх дієвість.
5. Розробити змістово-методичне забезпечення розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях.

Об'єкт дослідження – процес розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях.

Предмет дослідження – соціально-педагогічні умови розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять: філософські ідеї про взаємозумовленість соціальних явищ і процесів, загальнотеоретичні положення про взаємозв'язок процесів соціалізації, виховання й розвитку особистості, концепція колективного суб'єкта діяльності (Л. Виготський); положення наукових теорій і концепцій про соціальну сутність людини та провідну роль діяльності у соціальному становленні та розвитку особистості (Л. Виготський, І. Кон, О. Леонтьєв); концептуальні засади процесу соціалізації особистості (Т. Алексеєнко, Г. Андрєєва, А. Капська, І. Кон, О. Кононко, Н. Лавриченко, М. Лукашевич, А. Мудрик, С. Савченко, С. Харченко); гуманістичні ідеї щодо значущості загальнолюдських цінностей у соціалізації підростаючого покоління (І. Бех, В. Болгаріна, О. Сухомлинська) та їхньої ролі в гуманізації освітньо-виховного середовища (С. Гончаренко, І. Зязюн, Г. Лактіонова); соціальні детермінанти сучасного виховання, його суперечності, завдання, концепції та технології (Л. Хоружа); технології соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю у громадських об'єднаннях (О. Безпалько, Р. Біркбі, О. Бондар, Р. Вайнола, І. Зверева, Б. Лав, Р. Литвак, Ж. Петрочко, Ю. Поліщук, А. Рижанова); системний підхід до вивчення процесу формування особистості (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, С. Рубінштейн); синергетичний підхід до розвитку особистості (О. Анохін, Є. Бондаревська, О. Князева, С. Курдюмов, Г. Хакен).

Для розв'язання поставлених мети та завдань дисертаційної роботи використано комплекс **методів**: *теоретичні*: аналіз філософських, психологічних, педагогічних, соціально-педагогічних наукових джерел для з'ясування стану розробленості проблеми дослідження й уточнення його поняттєво-категоріального апарату; синтез, порівняння, систематизація, узагальнення науково-теоретичних положень із метою розкриття змісту та особливостей розвитку особистісного потенціалу підлітків, обґрунтування соціально-педагогічних умов розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях; узагальнення теоретичних положень та рекомендацій Всесвітньої організації скаутського руху для обґрунтування критеріїв та показників, визначення рівнів розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях; *емпіричні*: глибинне інтерв'ю – для визначення напрямів і змісту діяльності

вітчизняних скаутських громадських об'єднань із розвитку особистісного потенціалу підлітків; опитування – для визначення стану розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях; педагогічний експеримент – для виявлення динаміки в рівнях розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях; фокус-група – для перевірки дієвості впроваджених соціально-педагогічних умов; *статистичні*: методи математичної статистики для узагальнення результатів експериментальної роботи, визначення кількісних змін у рівнях розвитку особистісного потенціалу підлітків (контрольної та експериментальної груп) у скаутських громадських об'єднаннях.

Експериментальна база дослідження: громадська організація «Миколаївська дитяча спілка скаутів», громадська організація «Студентська Організація Українських Скаутів «СОУС», громадська організація «Тотем», громадське об'єднання «Скаути Дніпра», дитяча громадська організація «Дитяча скаутська організація «Плай», Запорізька обласна дитяча громадська організація «Слідопит», молодіжна громадська організація «Молодіжне об'єднання «Скаути Києва», обласна дитяча громадська організація «Асоціація Дніпровських Скаутів «Скіф», Одеський обласний осередок Всеукраїнської молодіжної громадської організації «Національна організація скаутів України», що входять до складу Всеукраїнської молодіжної громадської організації «Національна організація скаутів України» (далі – ВМГО «НОСУ»).

Дослідно-експериментальною роботою було охоплено 324 особи, із них: підлітки скаутських громадських об'єднань – 300 осіб; дорослі лідери скаутських громадських об'єднань – 24 особи.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає у тому, що: *вперше* визначено поняття «розвиток особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях» як цілеспрямована, системно організована діяльність у скаутському соціально-виховному середовищі, яка активізує процес саморозвитку та впливає на розкриття компонентів особистісного потенціалу підлітків на засадах синергетики; розроблено критерії (вольовий, духовний, інтелектуальний, емоційний, соціальний, фізичний), показники та рівні (низький, середній, високий) розвитку особистісного потенціалу у скаутських громадських об'єднаннях; обґрунтовано соціально-педагогічні умови розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях (урахування стандартів Всесвітньої організації скаутського руху щодо розроблення та впровадження програми з розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях; координація дорослими лідерами процесу розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях; моніторинг та оцінка стану розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях); розроблено форми та методи діагностики розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях; *уточнено* поняття «особистісний потенціал», «розвиток особистісного потенціалу підлітків», компоненти особистісного потенціалу; *удосконалено* зміст, складові освітньо-виховної програми ВМГО «НОСУ» з розвитку особистісного потенціалу підлітків; зміст програми підготовки дорослих лідерів із розвитку особистісного потенціалу

підлітків у скаутських громадських об'єднаннях; *подальшого розвитку набули форми та методи розвитку особистісного потенціалу підлітків у діяльності скаутських громадських об'єднань.*

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробленні змістово-методичного забезпечення розвитку особистісного потенціалу підлітків, що містить освітньо-виховну програму з розвитку особистісного потенціалу підлітків; програму підготовки лідерів скаутських громадських об'єднань; методичні рекомендації для дорослих лідерів щодо координації діяльності розвитку особистісного потенціалу підлітків; форми діяльності з розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях; форми проведення та фіксації результатів моніторингу і оцінки розвитку особистісного потенціалу підлітків.

Результати дослідження можуть бути використані лідерами скаутських громадських об'єднань, соціальними педагогами закладів загальної середньої освіти, позашкільних закладів освіти, фахівцями центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, служб у справах дітей із метою оптимізації процесу розвитку особистісного потенціалу підлітків; закладами вищої освіти у розробленні змістових модулів навчальних дисциплін «Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю у громадських об'єднаннях» (для студентів першого (бакалаврського) освітнього рівня), «Моніторинг і оцінка соціальних проектів» (для студентів другого (магістерського) освітнього рівня) спеціальності «Соціальна робота».

Результати дослідження **впроваджено** у виховний процес дитячої громадської організації «Дитяча скаутська організація «Плай» (довідка № 05-17 від 26.05.2017), Всеукраїнського молодіжного громадського об'єднання «Національна організація скаутів України» (довідка № 137-05 від 31.05.2017), молодіжної організації «Відрада» (довідка № 05-18 від 31.05.2017), громадської організації «Студентська Організація Українських Скаутів «СОУС» (довідка № 112-31 від 30.06.2017), молодіжної громадської організації «Молодіжне об'єднання «Скаути Києва» (довідка № 37 від 7.11.2017), громадської організації «Миколаївська дитяча спілка скаутів» (довідка № 150 від 7.11.2017), обласної дитячої громадської організації «Асоціація Дніпровських Скаутів «Скіф» (довідка № 33 від 7.11.2017), Запорізької обласної дитячої громадської організації «Слідопит» (довідка № 02/17 від 7.11.2017), Скаутського об'єднання «Тотем» Київського міського осередку ВМГО «НОСУ» (довідка № 08-11 від 09.11.2017), Одеського обласного осередку ВМГО «НОСУ» (довідка № 222-11 від 09.11.2017), громадського об'єднання «Скаути Дніпра» Дніпропетровського обласного осередку ВМГО «НОСУ» (довідка № 39 від 10.11.2017).

Особистий внесок здобувача. Репрезентовані у дисертації наукові результати отримано автором самостійно. У статті «Досвід соціалізації підлітків у літньому скаутському наметовому таборі «Витоки», опублікованій у співавторстві з Т. Лях, автором узагальнено багаторічний досвід роботи у літніх наметових скаутських таборах. У статті «Милосердя як передумова розвитку системної благодійної діяльності в Україні», опублікованій у співавторстві з Н. Клішевич, Т. Лях, Т. Спіріною, здобувачем розкрито передумови розвитку соціального служіння в громадському секторі України.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні та практичні результати роботи було представлено в доповідях на науково-практичних конференціях різного рівня: *міжнародних* – «Проблеми соціалізації та ресоціалізації особистості» (м. Луцьк, 2013), «П'ята регіональна Скаутська Конференція Євразії: «Скаутинг в Євразії – рушійна сила співробітництва та змін» (м. Київ, 2013), «Соціальна робота: теорія, історія, інноватика» (м. Київ, 2014), «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору» (м. Київ, 2014), «Актуальные проблемы социальной психологии» (м. Мінськ, Республіка Білорусь, 2014), «Социально-педагогическая деятельность: сферы сотрудничества и взаимодействия» (м. Кострома, Російська Федерація, 2015), «Science, Education and Technology in the Modern World» (м. Кембридж, США, 2015), «Соціальна робота як правозахисна професія» (м. Чернівці, 2015), «Забезпечення якості вищої освіти: європейські й національні стандарти та індикатори» (м. Старобільськ, 2016, 2017), «Інклюзія в новій українській школі: виклики сьогодення» (м. Київ, 2017); *всеукраїнських*: «100 років українському скаутингу: історія та перспективи розвитку» (м. Київ, 2012), «Шості Сіверянські соціально-психологічні читання» (м. Чернігів, 2015), «Другі соціально-педагогічні читання імені І.Д. Зверевої» (м. Київ, 2017), «Соціальне становлення особистості в умовах суспільних трансформацій: наукові підходи та сучасні практики» (м. Київ, 2017).

Результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка (2013-2017).

Публікації. Зміст і основні результати дослідження відображено в 14 публікаціях (із них 12 – одноосібні, 2 – у співавторстві), зокрема: 8 – у провідних фахових виданнях України (із них 1 – у виданні, що входить до міжнародних наукометричних баз, 1 – у електронному науковому виданні), 1 – у зарубіжному науковому виданні, 5 – у збірниках науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (303 найменування, із них 11 іноземною мовою), 21 додаток на 138 сторінках. Дисертація містить 16 таблиць та 27 рисунків. Загальний обсяг дисертаційної роботи складає 362 сторінки, із них 167 сторінок основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, ступінь розробленості проблеми, її зв'язок із науковими програмами, планами, темами; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, теоретико-методологічну основу та методи дослідження; розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; подано відомості про апробацію дослідження та впровадження його результатів, публікації автора, особистий внесок у роботах у співавторстві, структуру та обсяг дисертації.

У **першому розділі** – «Теоретичні засади розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях» – розкрито сутність базових понять дослідження; здійснено характеристику напрямів і змісту діяльності

скаутських громадських об'єднань щодо розвитку особистісного потенціалу підлітків; розроблено критерії, показники та виявлено рівні розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях.

Результати теоретичного аналізу філософської, психологічної, педагогічної й соціально-педагогічної літератури дали підстави стверджувати, що філософське бачення потенціалу особистості характеризує його як приховані можливості людини, які можуть бути реалізовані за наявності певних ресурсів (Н. Маринець, В. Слободчиков, І. Утюж), а у психології його розглядають як сукупність зовнішніх (активність, інтелект, поведінка, потреби, професійний розвиток) та внутрішніх (задатки, здібності, можливості, мотиви) компонентів особистості (Л. Абдаліна, Б. Ананьєв, Т. Артемьева). У акмеології під потенціалом розуміють систему постійно поновлюваних ресурсів (внутрішніх і зовнішніх) особистості (А. Деркач, В. Зазикін, В. Ільїн, С. Пожарський). У педагогіці потенціал визначають як особливість індивіда, систему його вроджених і набутих якостей, що реалізуються в процесі діяльності (І. Бех, Н. Дереза, В. Ігнатова, П. Кравчук). У соціальній педагогіці потенціал розглядається як самовдосконалення людини, що сприяє перетворенню нею середовища (І. Калачьова, Л. Мардахаєв, А. Мудрик). Уточнено поняття *особистісний потенціал*: сукупність фізичних, інтелектуальних, вольових, соціальних, емоційних, духовних можливостей особистості, що розкриваються під дією зовнішніх і внутрішніх факторів та цілеспрямованих впливів через процеси самоусвідомлення, самопізнання та самовизначення.

Ґрунтуючись на дослідженнях О. Безкоровайної, Л. Божович, І. Булах, Л. Виготського, Т. Драгунової, Д. Ельконіна, Д. Фельдштейна та узагальненні теоретичних підходів щодо особливостей розвитку особистості в підлітковому віці, визначено, що розвиток особистісного потенціалу підлітків є результатом дії трьох груп чинників: внутрішні психологічні (індивідуально-психологічні особливості особистості); зовнішні середовищні (соціально-контрольована, стихійна соціалізація); цілеспрямовані розвивальні впливи (соціальне виховання).

Акцентовано, що розвиткові особистісного потенціалу має приділятися особлива увага у підлітковому віці, оскільки цей період є визначальним у загальному процесі становлення й розвитку людини як особистості. Встановлено, що основні завдання розвитку особистісного потенціалу підлітків тісно пов'язані з компонентами особистісного потенціалу: розвиток самооцінки, пошук ідентичності (вольовий компонент), початок пошуку своєї особистості, відкриття себе для суспільства, формування життєвого плану, побудова позитивної життєвої перспективи (духовний компонент), формування вміння контролювати емоції (емоційний компонент), розвиток різних форм мислення (інтелектуальний компонент), формування вміння налагоджувати ефективну комунікацію та встановлювати узгоджені правила (соціальний компонент), формування уявлення про тіло (фізичний компонент).

Скорельовано завдання розвитку особистісного потенціалу підлітків із сферами їхнього розвитку (вольова, духовна, емоційна, інтелектуальна, соціальна, фізична), визначеними у Конституції Всесвітньої організації скаутського руху.

За результатами теоретичного аналізу поняття розвитку особистісного потенціалу та його закономірностей, за основу було взято синергетичний підхід (О. Анохін, Є. Бондаревська, О. Князева, С. Курдюмов, Г. Хакен), що уможливило визначення сутності поняття *«розвиток особистісного потенціалу підлітків»*, як процесу взаємодії зовнішніх та внутрішніх чинників, що активізують саморозвиток підлітків на засадах синергетики і впливають на взаємопов'язане та взаємообумовлене розкриття вольових, духовних, емоційних, інтелектуальних, соціальних та фізичних компонентів особистісного потенціалу.

Грунтуючись на соціально-педагогічних дослідженнях щодо ролі дитячих та молодіжних громадських організацій у соціальному вихованні особистості (О. Безпалько, Н. Заверико, І. Зверєвої, А. Капської, О. Караман, Г. Лактіонової, Л. Міщик, Т. Окушко, Ж. Петрочко, Л. Романовської, Л. Середюк, С. Толстоухової, Ю. Поліщука), розкрито сутність скаутської виховної системи та визначено, що скаутські громадські об'єднання ставлять за мету розвиток цілісної особистості та намагаються розвивати всі компоненти її особистісного потенціалу.

На пілотному етапі дослідження за результатами проведення глибинних інтерв'ю дорослих лідерів скаутських громадських об'єднань ВМГО «НОСУ» встановлено, що наразі відсутні єдині підходи до розроблення змісту програм розвитку особистісного потенціалу підлітків відповідно до стандартів Всесвітньої організації скаутського руху. Прокласифіковано напрями діяльності та визначено форми роботи скаутських громадських об'єднань із розвитку особистісного потенціалу підлітків: за видами діяльності (туристичний (походи, краєзнавчі екскурсії, таборування, скелелазіння, велотуризм), дослідницький (екскурсії, експедиції, походи, пошукові квести), ігровий (навчальні, розвивальні ігри, квести), національно-патріотичний (заняття з вивчення історії, традицій, звичаїв), волонтерський (благодійна допомога, волонтерська робота під час благодійних акцій і проектів), екологічний (екологічні акції та проекти)); за сферами розвитку особистості (фізичний (походи, таборування, складання скаутських вмінь і звань лісу, скаутські випробування), емоційний (тематичні концерти, вечори, конкурси), духовний (бесіди з духовними наставниками, участь у діяльності релігійної громади), соціальний (організація благодійних акцій, участь у соціальних проектах)). Аналіз напрямів і форм діяльності скаутських громадських об'єднань ВМГО «НОСУ» дозволив зробити висновок, що цими організаціями припускаються відхилення від скаутського методу. Це призводить до викривлення сутності скаутської системи виховання, ускладнює діяльність скаутських громадських об'єднань із розвитку особистісного потенціалу підлітків.

За результатами вивчення теоретичних надбань українських соціальних педагогів та аналізу практичного досвіду, визначено сутність поняття *«розвиток особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях»*. Його розглядаємо, як цілеспрямовану, системно організовану діяльність у скаутському соціально-виховному середовищі, що активізує процес саморозвитку і впливає на розкриття вольових, духовних, емоційних, інтелектуальних, соціальних, фізичних компонентів особистісного потенціалу підлітків на засадах синергетики.

На основі теоретичного аналізу феномену скаутингу та стану його розробленості в практиці визначено критерії та показники розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях, які відповідають компонентам особистісного потенціалу: *вольовий* (здатність до самореалізації; вміння ставити цілі і досягати їх, вибираючи оптимальні засоби), *духовний* (здатність розвивати власну духовну природу), *емоційний* (здатність конгруентно виражати свої почуття, розуміти почуття інших), *інтелектуальний* (здатність розвивати власний інтелект і вміти ним користуватися), *соціальний* (здатність оптимально адаптуватися до соціальних умов, прагнення постійно підвищувати рівень комунікативної компетентності й почуття приналежності до всього людства), *фізичний* (здатність розвивати фізичну складову здоров'я, усвідомлювати тілесність як особливість своєї особистості).

Вольовий критерій характеризується такими показниками: усвідомлення меж своїх можливостей, самокритичність, сприйняття себе таким, як є; розуміння важливості загартування волі та формування характеру; вміння бути організованим, наполегливим, хазяйновитим, цілеспрямованим; вміння приймати рішення; відповідальність за власний розвиток і самовдосконалення; планування свого життєвого шляху на цінностях скаутської обіцянки та скаутського закону.

Показниками духовного критерію є: усвідомлення важливості духовних цінностей; знання про важливість добра, любові, милосердя; знання національних традицій та законів своєї релігії; вміння робити добрі справи; сповідування загальнолюдських цінностей; вірність Богу, Батьківщині, скаутським обіцянці та закону; спрямованість на пізнання та розуміння власного внутрішнього світу.

Емоційний критерій складається з показників: розуміння своїх емоцій та повага до емоцій і почуттів інших людей; сприйняття критики; вміння висловлювати власну думку та регулювати емоції; емпатійність, доброзичливість, відкритість.

До показників інтелектуального критерію включено такі: усвідомлення важливості свого розвитку та розширення знань засобом систематичного самостійного навчання; вміння критично мислити, здобувати знання, мати власне бачення; вміння шукати, розрізняти та користуватись інформацією; вміння асертивно реагувати на ситуації; використання знань на практиці; новаторство; прогнозування результатів своїх дій, поведінки, вчинків.

Соціальний критерій характеризується такими показниками, як: повага прав і свобод інших людей; спрямованість на розуміння внутрішнього світу; вміння працювати в команді; соціальна активність; вміння вирішувати конфлікти; вміння адаптуватись до соціальних умов; активна участь у житті скаутської групи, об'єднання, громади; співробітництво з різними скаутськими групами.

Показниками фізичного критерію є: розуміння особливостей розвитку та функціонування свого організму; знання правил гігієни; вміння раціонально розподіляти час, дотримуватись здорового способу життя та раціонального харчування; загартування; дотримання рухливого способу життя.

Охарактеризовано рівні розвитку особистісного потенціалу (низький, середній, високий). Розроблено інтегральний показник розвитку особистісного потенціалу підлітків, який комплексно характеризує стан розвиненості усіх компонентів.

Із метою визначення стану розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях було застосовано авторський опитувальник для підлітків-скаутів і спостереження. Експериментальна робота проводилася на базі дев'яти скаутських громадських об'єднань ВМГО «НОСУ». У кожному скаутському громадському об'єднанні була обрана парна кількість патрулів із подальшим рівномірним розподілом їх на контрольну (150 осіб) та експериментальну (150 осіб) групи.

За результатами констатувального етапу експерименту встановлено, що більшість підлітків-членів скаутських громадських об'єднань за всіма компонентами розвитку особистісного потенціалу мають приблизно однаковий рівень показників. Різниця у відсотках між ними коливається в межах від 1% до 5%, що може оцінюватись як незначна. Діагностовано середній рівень стану розвитку фізичного, емоційного, інтелектуального, соціального компонентів розвитку особистісного потенціалу та низький рівень розвитку духовного та вольового.

У **другому розділі** – *«Соціально-педагогічні умови розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях»* – здійснено їх обґрунтування та експериментальне впровадження; розроблено змістово-методичне забезпечення розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях; проведено аналіз та оцінювання результатів експериментальної роботи, що дало змогу перевірити дієвість упроваджених соціально-педагогічних умов.

За результатами вивчення теоретичних доробків учених розкрито сутність *соціально-педагогічних умов розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях*, що розглядаються як сукупність педагогічних обставин, які створюються під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників і впливають на розвиток особистісного потенціалу підлітків.

Теоретико-методичний аналіз проблеми дослідження, підходів до визначення соціально-педагогічних умов розвитку особистісного потенціалу підлітків, результати глибинного інтерв'ю лідерів скаутських громадських об'єднань ВМГО «НОСУ», а також результати констатувального етапу експерименту дозволили обґрунтувати соціально-педагогічні умови розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях та шляхи їх упровадження:

– *урахування стандартів Всесвітньої організації скаутського руху щодо розроблення та впровадження програми з розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях* (розроблення освітньо-виховної програми розвитку особистісного потенціалу підлітків ВМГО «НОСУ», яка містить освітньо-виховну пропозицію, виховні цілі, вікові секції, прогресивний план розвитку особистісного потенціалу, форми діяльності з розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях);

– *координація дорослими лідерами процесу розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях* (розроблення програми підготовки дорослих лідерів, методичних рекомендацій для дорослих лідерів щодо координації діяльності розвитку особистісного потенціалу підлітків);

– *моніторинг і оцінка стану розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях* (розроблення механізмів проведення моніторингу і оцінки розвитку особистісного потенціалу підлітків та впровадження низки форм моніторингу і оцінки розвитку особистісного потенціалу підлітків).

Програма формувального етапу експерименту передбачала поступове впровадження соціально-педагогічних умов розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях.

На цьому етапі реалізація умови – *урахування стандартів Всесвітньої організації скаутського руху з розроблення та впровадження програми щодо розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях* – здійснювалась шляхом впровадження розробленої освітньо-виховної програми ВМГО «НОСУ». Було визначено та обґрунтовано її складові: освітньо-виховну пропозицію, виховні цілі, вікові секції, прогресивний план розвитку особистісного потенціалу, форми діяльності з розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях. Кінцеві та проміжні виховні цілі програми розвитку особистісного потенціалу підлітків базуються на принципі гармонійного розвитку фізичної, інтелектуальної, емоційної, соціальної, духовної, вольової сфер розвитку. Вони враховують мету й принципи скаутського руху, елементи скаутського методу, потреби і прагнення підлітків та відображаються у плані прогресивного розвитку. Визначено рівні реалізації плану прогресивного розвитку особистісного потенціалу підлітків (індивідуальний, патруля, місцевої скаутської групи). Розроблено вікові секції учасників програми з урахуванням особливостей розвитку особистості (слідопити (11-12 років), мандрівники (13-14 років), дослідники (15-16 років)). Уточнено форми діяльності з розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях (патрульні збори, навчальні ігри, скаутські вміння, скаутські випробування, скаутські спеціальності). Лідери скаутських громадських об'єднань впроваджували розроблену програму у патрулях, які ввійшли до експериментальної групи.

Координація дорослими лідерами процесу розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях здійснювалась у декілька етапів: аналіз стану розвитку особистісного потенціалу підлітків на початку скаутського року; формування календарного плану діяльності скаутського громадського об'єднання на рік відповідно до пріоритетних компонентів розвитку особистісного потенціалу підлітків в патрулях; розроблення плану прогресивного розвитку підлітка з урахуванням результатів діагностики розвитку особистісного потенціалу та його інтересів, порад батьків, вчителів; складання програмних циклів і включення до них форм діяльності, спрямованих на розвиток пріоритетних для підлітка компонентів особистісного потенціалу. Задля забезпечення реалізації цієї умови було розроблено і впроваджено програму підготовки дорослих лідерів, методичні рекомендації для дорослих лідерів щодо координації діяльності розвитку особистісного потенціалу підлітків. Відповідну підготовку пройшли 24 дорослих лідери зі скаутських громадських об'єднань, що ввійшли до експерименту.

Моніторинг і оцінка стану розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях забезпечувалась шляхом запровадження

алгоритму відповідних заходів, що відбувалися у логічній послідовності: оцінка рівня розвитку особистісного потенціалу за допомогою авторського опитувальника для підлітків, моніторинг стану розвитку особистісного потенціалу після кожного програмного циклу (спостереження, аналіз результатів діяльності, бесіди, інтерв'ю, збір незалежних характеристик, рейтинг, анкетування), підсумкова оцінка (самооцінка, оцінка радою патруля, однолітками, батьками, вчителями, іншими суб'єктами виховання) розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях. Результати моніторингу фіксувались у щоденнику особистісного розвитку, картці спостереження, діаграмі особистісного зростання.

Контрольний зріз дав змогу оцінити ефективність проведеної експериментальної роботи, визначити дієвість упроваджених соціально-педагогічних умов розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях, з'ясувати динаміку змін у розвитку особистісного потенціалу підлітків за кожним критерієм.

За результатами експериментальної роботи відбулися значні позитивні зрушення у розвитку особистісного потенціалу підлітків у експериментальній групі. Зменшився відсоток підлітків, що мають низький рівень розвитку за всіма критеріями. У підлітків цієї групи простежується найбільша позитивна динаміка розвитку показників вольового та духовного компонентів особистісного потенціалу, що показано у табл.

Таблиця

Узагальнені дані результатів експериментальної роботи з розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях (у %)

Критерій	Рівень	Контрольна група (n=150)			Експериментальна група (n=150)		
		До експ.	Після експ.	Динаміка	До експ.	Після експ.	Динаміка
Вольовий	Низький	41,34	34,00	-7,34	44,67	20,67	-24,00
	Середній	34,00	39,34	+5,34	38,67	24,67	-14,00
	Високий	24,67	26,67	+2,00	16,67	54,67	+38,00
Духовний	Низький	44,67	35,34	-9,33	48,67	13,34	-35,33
	Середній	39,34	40,00	+0,66	41,34	30,00	-11,34
	Високий	16,00	24,67	+8,67	10,00	56,67	+46,67
Емоційний	Низький	25,34	18,00	-7,34	28,00	6,67	-21,33
	Середній	46,00	43,34	-2,66	46,67	27,34	-19,33
	Високий	28,67	38,67	+10,00	25,34	66,00	+40,66
Інтелектуальний	Низький	38,00	34,00	-4,00	36,00	14,00	-22,00
	Середній	43,34	39,34	-4,00	41,34	28,67	-12,67
	Високий	18,67	26,67	+8,00	22,67	57,34	+34,67
Соціальний	Низький	30,67	20,67	-10,00	35,34	12,67	-22,67
	Середній	45,34	48,00	+2,66	47,34	25,34	-22,00
	Високий	24,00	31,34	+7,34	17,34	62,00	+44,66
Фізичний	Низький	27,34	21,34	-6,00	25,34	8,00	-17,34
	Середній	41,34	33,34	-8,00	39,34	20,67	-18,67
	Високий	31,34	45,34	+14	35,34	71,34	+36,00

На основі отриманих результатів побудовано інтегральний показник, за допомогою якого проведено ранжування рівнів розвитку особистісного потенціалу підлітків. Підсумковий порівняльний аналіз інтегральних кількісних показників наприкінці експерименту в експериментальній і контрольній групах уможливив представити цілісний покомпонентний образ розвитку особистісного потенціалу підлітків, що наочно зображено на рис.

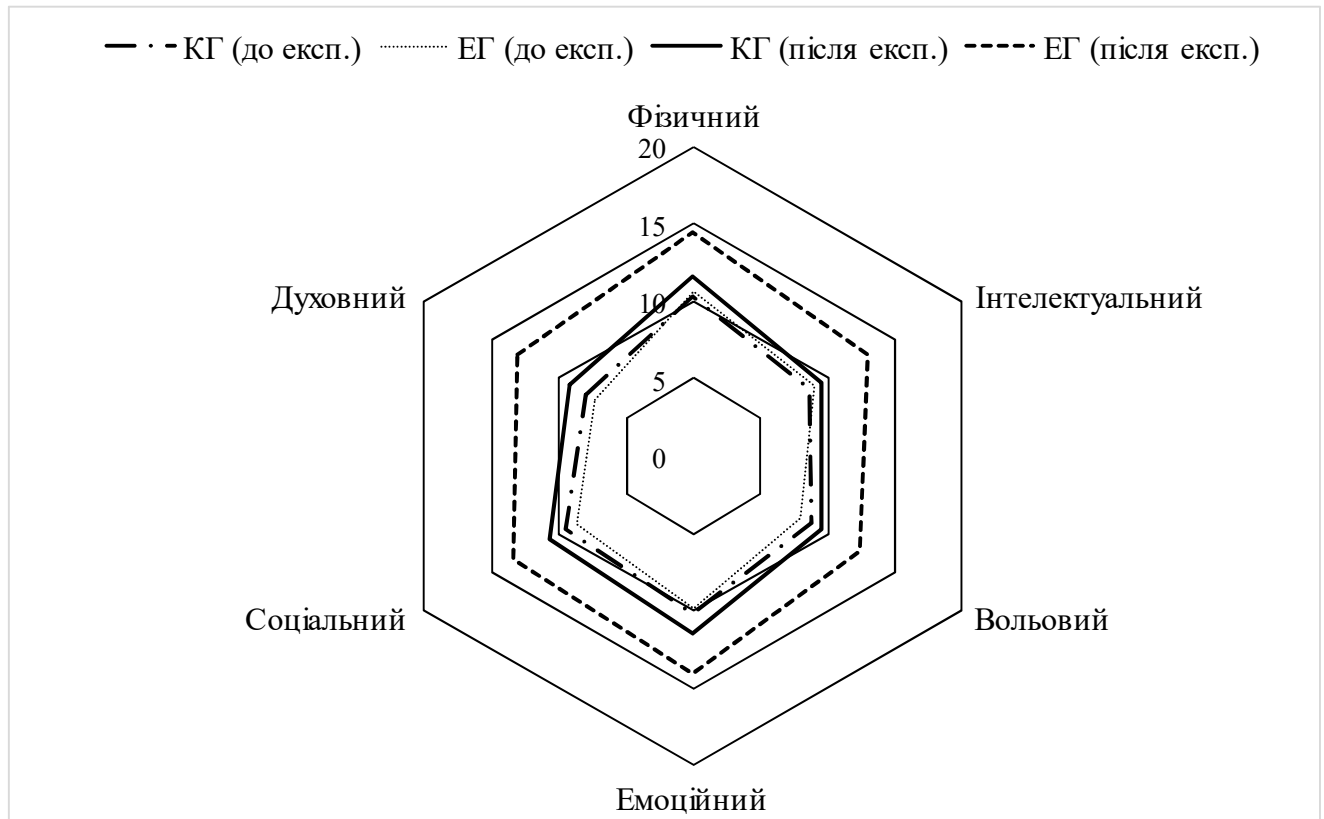

Рис. Діаграма розвитку компонентів особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях (інтегральне значення)

Одержані результати контрольного експерименту підтвердили наявність суттєвої відмінності у динаміці розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях на користь експериментальної групи, що підтверджує дієвість запропонованих соціально-педагогічних умов розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях.

Узагальнення результатів експериментальної роботи уможливило розроблення змістово-методичного забезпечення розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях. Воно визначено як сукупність напрямків діяльності, форм та методів розвитку особистісного потенціалу підлітків, цілеспрямоване, системно організоване впровадження яких сприяє реалізації соціально-педагогічних умов розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях. Змістово-методичне забезпечення складають: освітньо-виховна програма розвитку особистісного потенціалу підлітків; програма підготовки лідерів скаутських громадських об'єднань; методичні рекомендації для дорослих лідерів щодо координації діяльності розвитку особистісного потенціалу

підлітків; форми діяльності з розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях (скаутські випробування, скаутські спеціальності, скаутські вміння, патрульні збори, навчальні ігри); форми проведення моніторингу (спостереження, аналіз результатів діяльності, бесіда, інтерв'ю, збір незалежних характеристик, рейтинг, анкетування) і оцінки (опитувальник для підлітків-скаутів) розвитку особистісного потенціалу підлітків; форми фіксації результатів моніторингу та оцінки особистісного потенціалу (щоденник особистісного зростання підлітка, картка спостереження, діаграма особистісного зростання, опитувальник для підлітків-скаутів). Упровадження розробленого змістово-методичного забезпечення сприяло вдосконаленню дорослими лідерами скаутських громадських об'єднань планів прогресивного розвитку підлітків, включенню до них форм і методів роботи, які сприяли гармонійному розвитку всіх компонентів особистісного потенціалу.

ВИСНОВКИ

У дисертації представлено теоретичне узагальнення та запропоновано практичне розв'язання наукової проблеми розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях. Результати проведеного дослідження засвідчили ефективність розв'язання поставлених завдань і дали підстави для формулювання таких висновків:

1. На основі узагальнення та систематизації теоретичних підходів до сутності понять «потенціал», «потенціал особистості», «розвиток потенціалу», підходів до періодизації підліткового віку, особливостей розвитку підлітків уточнено поняття «особистісний потенціал підлітків» як сукупність фізичних, інтелектуальних, вольових, соціальних, емоційних, духовних можливостей, що розкриваються під дією зовнішніх та внутрішніх чинників та цілеспрямованих впливів через самоусвідомлення, самопізнання та самовизначення. Виокремлено компоненти особистісного потенціалу підлітків (вольовий, духовний, інтелектуальний, емоційний, соціальний, фізичний). Охарактеризовано завдання розвитку в підлітковому віці: формування уявлення про тіло; розвиток самооцінки, пошук ідентичності; розвиток різних форм мислення; формування вміння контролювати емоції; формування вміння налагоджувати ефективну комунікацію та встановлювати узгоджені правила; початок пошуку своєї особистості; відкриття себе для суспільства, формування життєвого плану, побудова позитивної життєвої перспективи. Ці завдання скорельовані з компонентами особистісного потенціалу.

Визначено, що розвиток особистісного потенціалу підлітків – це процес взаємодії зовнішніх та внутрішніх чинників, що активізують саморозвиток підлітків на засадах синергетики і впливають на взаємопов'язане та взаємообумовлене розкриття вольових, духовних, емоційних, інтелектуальних, соціальних та фізичних компонентів особистісного потенціалу.

2. Охарактеризовано зміст та прокласифіковано напрями діяльності скаутських громадських об'єднань щодо розвитку особистісного потенціалу підлітків. Визначено, що скаутські громадські об'єднання у своїй діяльності використовують

скаутський метод та ставлять за мету розвиток цілісної особистості. Аналіз напрямів, змісту і форм діяльності громадських об'єднань ВМГО «НОСУ» засвідчив, що ними припускаються відхилення від скаутського методу, не оцінюється стан розвитку особистісного потенціалу підлітків, при плануванні роботи не враховуються всі компоненти розвитку особистісного потенціалу підлітків, відсутній єдиний підхід до розроблення змісту програм розвитку особистісного потенціалу підлітків відповідно до стандартів Всесвітньої організації скаутського руху.

За результатами теоретичного узагальнення та виявлення стану проблеми в практиці, вперше визначено поняття «розвиток особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях» як цілеспрямовану, системно організовану діяльність у скаутському соціально-виховному середовищі, що активізує процес саморозвитку і впливає на розкриття вольових, духовних, емоційних, інтелектуальних, соціальних, фізичних компонентів особистісного потенціалу підлітків на засадах синергетики.

3. Обґрунтовано критерії, показники та рівні розвитку особистісного потенціалу підлітків у контексті змісту компонентів особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях: вольовий (здатність до самореалізації; вміння ставити цілі і досягати їх, вибираючи оптимальні засоби); духовний (здатність розвивати власну духовну природу); емоційний (здатність конгруентно виражати свої почуття, розуміти почуття інших); інтелектуальний (здатність розвивати власний інтелект і вміти ним користуватися); соціальний (здатність оптимально адаптуватися до соціальних умов, прагнення постійно підвищувати рівень комунікативної компетентності й почуття приналежності до всього людства); фізичний (здатність розвивати фізичну складову здоров'я, усвідомлювати тілесність як особливість своєї особистості). Визначено та схарактеризовано (низький, середній, високий) рівні розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях.

4. Обґрунтовано соціально-педагогічні умови розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях та перевірено їх дієвість: урахування стандартів Всесвітньої організації скаутського руху з розроблення та впровадження програми з розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях (розроблення освітньо-виховної програми розвитку особистісного потенціалу підлітків ВМГО «НОСУ», яка містить: освітньо-виховну пропозицію, виховні цілі, вікові секції, прогресивний план розвитку особистісного потенціалу, форми діяльності з розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях); координація дорослими лідерами процесу розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях (розроблення програми підготовки дорослих лідерів, методичних рекомендацій для дорослих лідерів щодо координації діяльності розвитку особистісного потенціалу підлітків); моніторинг і оцінка стану розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях (розроблення механізмів проведення моніторингу і оцінки розвитку особистісного

потенціалу підлітків та впровадження низки форм моніторингу і оцінки розвитку особистісного потенціалу підлітків).

Здійснено експериментальну перевірку дієвості соціально-педагогічних умов розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях. Результати контрольного зрізу зафіксували наявність суттєвої відмінності між контрольною та експериментальною групами. Узагальнення даних за усіма критеріями розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях засвідчив гармонійний, динамічний розвиток всіх компонентів особистісного потенціалу у підлітків в експериментальній групі. У контрольній групі кількість підлітків на кожному рівні залишилась майже незмінною.

5. Розроблено змістово-методичне забезпечення розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях, а саме: освітньо-виховну програму розвитку особистісного потенціалу підлітків; програму підготовки лідерів скаутських громадських об'єднань; методичні рекомендації для дорослих лідерів щодо координації діяльності розвитку особистісного потенціалу підлітків; форми діяльності з розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях; форми проведення моніторингу і оцінки розвитку особистісного потенціалу підлітків; форми фіксації результатів моніторингу та оцінки особистісного потенціалу.

Проблема розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях не вичерпується проведеним дослідженням. Перспективними напрямками вивчення означеної проблеми можуть бути: розвиток лідерського потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях, розвиток особистісного потенціалу дорослих лідерів у скаутських громадських об'єднаннях, роль скаутських громадських об'єднань у активізації місцевих громад.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковано основні наукові результати дисертації

1. Сапіга С. В. Роль скаутських громадських об'єднань у розвитку особистісного потенціалу підлітків. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав – Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»* : зб. наук. пр. Київ : Гнозис, 2014. Вип. 35. Т. 4 (55) : Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до Європейського освітнього простору». С. 392–399.

2. Сапіга С. Скаутське громадське об'єднання як інститут соціального виховання підлітків. *Науковий вісник Чернівецького університету* : зб. наук. пр. Чернівці : ЧНУ, 2015. Вип. 739 : Педагогіка та психологія. С. 172–179.

3. Сапіга С. В. Напрями розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка* / гол. ред. М. О. Носко. Чернігів : ЧНПУ, 2016. Вип. 133. С. 186–189.

4. Сапіга С. В. Програма розвитку особистісного потенціалу підлітків Національної Організації Скаутів України. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка* / гол. ред. В. С. Курило. Старобільськ : Вид-во

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2016. Вип. № 3 (300) : Педагогічні науки. С. 320–328.

5. Сапіга С. В. Принципи побудови програми розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях. *Науковий вісник Донбасу* / гол. ред. В. С. Курило. 2017. Вип. №1–2 (35–36) : Педагогічні науки. URL: <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/2017/N1-2%2835-36%29/ssvsgo.PDF>.

6. Сапіга С. В. Роль дорослих лідерів-скаутів у розвитку особистісного потенціалу підлітків-членів скаутських громадських об'єднань. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка* / гол. ред. В. С. Курило. Старобільськ : Вид-во ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2017. Вип. № 8 (313) : Педагогічні науки. С. 288–295.

7. Сапіга С. Моніторинг і оцінка розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк : Вид-во Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, 2017. Вип. № 2 (351) : Педагогічні науки. С. 68–74.

8. Сапіга С. Соціально-педагогічні умови розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях. *Науковий журнал «Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології»*: Суми : Вид-во Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, 2017. Вип. № 10 (74): Педагогічні науки. С. 44–55.

9. Сапіга С. В. Подготовка будущих социальных педагогов и социальных работников к оказанию социальных услуг на базе общественных организаций в Украине. *Актуальные проблемы социальной психологии* : сб. науч. тр. / редкол.: Т. В. Гормоза, Я. Л. Коломинский, А. Л. Пергаменик. Минск : БГПУ, 2014. С. 314–316.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

10. Сапіга С. В. Сучасні підходи до суності особистісного потенціалу підлітків. *Соціальна робота: теорія, історія, інноватика* : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф., 15-16 травня 2014 року, м. Київ / уклад.: А. А. Мельниченко, П. В. Кутуєв, А. О. Мігалуш. Київ : Політехніка, 2014. С. 104–105.

11. Сапіга С. Скаутське громадське об'єднання як інститут соціального виховання підлітків. *Соціальна робота як правозахисна професія* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 29 квітня 2015 року, м. Чернівці. Чернівці : Чернівецький нац.ун-т ім. Юрія Федьковича, 2015. С. 149–153.

12. Сапіга С. В. Милосердя як передумова розвитку системної благодійної діяльності в Україні / Т. Л. Лях, Н. А. Клішевич, Т. П. Спіріна С. В. Сапіга. *Proceedings of the XII International Academic Congress «Science, Education and Technology in the Modern World» : United States, Cambridge, Massachusetts, 18-20 April 2015*. Harvard : Harvard University Press, 2015. Vol. 3. P. 386–391.

13. Сапіга С. В. Развитие личностного потенциала подростков в скаутских общественных организациях. *Социально-педагогическая деятельность: сферы сотрудничества и взаимодействия* : материалы I Межрегион. заочной науч.-практ. интернет-конф. с международным участием, 29-31 октября 2015 года, г. Кострома /

сост. Т. Е. Коровкина; науч. ред. Ж. А. Захарова. Кострома: КГУ им. Н. А. Некрасова, 2015. С. 31–38.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

14. Сапіга С. В., Лях Т. Л. Досвід соціалізації підлітків в літньому скаутському наметовому таборі «Витоки». *Збірка статей з історії українського скаутингу* / упор. Я. В. Колобова. Київ : Стародавній світ, 2013. С. 262–267.

АНОТАЦІЇ

Сапіга С. В. Розвиток особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка. – Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ, 2018.

Дисертаційне дослідження присвячено проблемі розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях. Вперше розкрито сутність поняття «розвиток особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях». Охарактеризовані напрями, зміст і форми діяльності скаутських громадських об'єднань, їх роль у процесі розвитку особистісного потенціалу підлітків. Визначено критерії, показники та рівні розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях.

Обґрунтовано актуальність та доведено дієвість впроваджених соціально-педагогічних умов розвитку особистісного потенціалу підлітків в скаутських громадських об'єднаннях: урахування стандартів Всесвітньої організації скаутського руху з розробки та впровадження програми з розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях, координація дорослими лідерами процесу розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях, моніторинг та оцінка стану розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях.

Розроблено змістово-методичне забезпечення розвитку особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях.

Ключові слова: підлітки, потенціал, особистісний потенціал, компоненти особистісного потенціалу, розвиток особистісного потенціалу, скаутинг, скаутське громадське об'єднання, скаутський метод, розвиток особистісного потенціалу підлітків у скаутських громадських об'єднаннях, соціально-педагогічні умови.

Сапіга С. В. Развитие личностного потенциала подростков в скаутских общественных объединениях. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.05 – социальная педагогика. – Киевский университет имени Бориса Гринченко, Киев, 2018.

Диссертационное исследование посвящено проблеме развития личностного потенциала подростков в скаутских общественных объединениях. Впервые раскрыто сущность понятия «развитие личностного потенциала подростков в скаутских общественных объединениях». Охарактеризованы направления,

содержание и формы деятельности скаутских общественных объединений, их роль в процессе развития личностного потенциала подростков. Определены критерии, показатели и уровни развития личностного потенциала подростков в скаутских общественных объединениях.

Обоснована актуальность и доказана действенность внедренных социально-педагогических условий развития личностного потенциала подростков в скаутских общественных объединениях: учет стандартов Всемирной организации скаутского движения по разработке и внедрению программы развития личностного потенциала подростков в скаутских общественных объединениях, координация взрослыми лидерами процесса развития личностного потенциала подростков в скаутских общественных объединениях, мониторинг и оценка состояния развития личностного потенциала подростков в скаутских общественных объединениях.

Разработано содержательно-методическое обеспечение развития личностного потенциала подростков в скаутских общественных объединениях.

Ключевые слова: подростки, потенциал, личностный потенциал, компоненты личностного потенциала, развитие личностного потенциала, скаутинг, скаутское общественное объединение, скаутский метод, развитие личностного потенциала в скаутских общественных объединениях, социально-педагогические условия.

Sapiga S. V. The personal potential development of adolescents in scouting public associations. – Manuscript.

Thesis for the degree of candidate of pedagogical sciences in specialty 13.00.05 – social pedagogy. – Borys Grinchenco Kyiv University, Kyiv, 2018.

The thesis is devoted to the problem of development of personal potential of adolescents in public Scout associations. The essence of the concepts of «personal capacity adolescents», «development teenager's personal potential», «development of personal potential of teenagers in scout associations» is presented in research.

The personal potential is defined in the work as a set of physical, intellectual, volitional, social, emotional, spiritual opportunities that are revealed under the influence of external and internal factors and purposeful influences through the processes of self-awareness, self-knowledge and self-determination.

The analysis of the concepts «Scout system», «Scout unions», «Scout method», «components of personal potential» is done; social and pedagogical dimensions of activity of Scout public associations and their role in the development of the personal potential of teenagers are analysed.

It is determined that the development of the personal potential of adolescents is the process of interaction of external and internal factors that activate the processes of self-development of the adolescent on the principles of synergetic and affect the interrelated and interdependent disclosure of volitional, spiritual, emotional, intellectual, social and physical components of personal potential.

The analysis of socio-pedagogical research on the role of children's and youth associations in social education of the individual became the basis for the definition of the concept of the development of the personal potential of adolescents in Scout public associations, which is considered as purposeful, systematically organized activity in the

Scout social and educational environment. It activates the process of self-development and affects the disclosure of volitional, spiritual, emotional, intellectual, social, physical components of personal potential of adolescents on the principles of synergetic.

On the basis of theoretical analysis of the scouting phenomenon the criteria and indicators of the development of the personal potential of adolescents in Scout public associations that meet the components of personal potential are defined. They are: *wilful* (ability to self-fulfilment, ability to set goals and achieve them, choosing the best means), *spiritual* (the ability to develop their own spiritual nature), *emotional* (the ability to express their feelings congruently, understand the feelings of others), *intellectual* (the ability to develop their own intelligence and be able to use it), *social* (the ability to adapt to social conditions optimally, the aspiration to raise the level of communicative competence and sense of belonging to all of mankind constantly), *physical* (the ability to develop physical part of health).

The relevance and efficiency of the introduction of the social and pedagogical conditions for the development of the personal potential of adolescents into the activity of scout public associations is characterized: taking into account the standards of the World Scout Movement Organization for the development and implementation of a program for the development of the personal potential of adolescents in Scout public associations (development of the educational program for the development of the personal potential of adolescents of the NSAU, which contains educational proposal, educational goals, age sections, progressive plan for the development of personal potential, forms of activities for the development of the personal potential of adolescents in Scout public associations); coordination of adult leaders in the process of developing components of the personal potential of adolescents in Scout NGOs (development of a program for the training of adult leaders, methodological recommendations for adult leaders on the coordination of the development of the personal potential of adolescents); monitoring and evaluation of the development of the personal potential of adolescents in Scout public associations (development of mechanisms for monitoring and evaluation of the development of personal potential of adolescents).

The content-methodical basis of the development of the personal potential of adolescents in Scout public associations has been formulated. It consists of educational program for the development of the personal potential of adolescents; program of training of leaders of Scout public associations; methodical recommendations for adult leaders on the coordination of the development of the personal potential of adolescents; forms of activity on the development of the personal potential of adolescents in Scout public associations; forms of monitoring and evaluation of the development of the personal potential of adolescents; forms of fixing the results of monitoring and assessment of personal potential.

Key words: adolescents, potential, personal potential, development of personal potential, components of personal potential, scouting, Scout public association, scouting method, scouting program.